

PAULINA RATAJCZAK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

POSTAWY NAUCZYCIELI WOBEC NIEZDYSCYPLINOWANIA UCZNIÓW

ABSTRACT. Ratajczak Paulina, *Postawy nauczycieli wobec niezdyscyplinowania uczniów* [Teachers' Attitudes to Undisciplined Pupils]. *Studia Edukacyjne* nr 34, 2015, Poznań 2015, pp. 167-176. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2896-7. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2015.34.10

The article shows the results of research on teachers' attitudes to undisciplined pupils. A structure of three components of these attitude has been identified: emotional (positive and negative emotions), cognitive (positive and negative convictions), and behavioural (power behaviour, submissive, communicational, and rational) towards undisciplined pupils. The results of research indicate that teachers with a negative approach to undisciplined pupils experienced more often manifestations of a lack of discipline in the school classroom.

Key words: teachers' attitudes, attitude components, attitude changes, disciplining pupils

W niniejszym opracowaniu przedstawiono wyniki badań dotyczące postaw nauczycieli wobec niezdyscyplinowania uczniów podczas lekcji. Przyjęto, iż postawa to względnie trwała struktura procesów poznawczych, emocjonalnych i tendencji do zachowań odnoszących się do jakiegoś przedmiotu lub dyspozycja do pojawiania się takich procesów, w której wyraża się stosunek do tego przedmiotu¹. Postawę charakteryzuje między innymi określone nasilenie i znak. Ten ostatni

przejawia się we wszystkich jej elementach – w przekonaniach (jest związany z wartościowaniem przedmiotu postawy), w emocjach (pojawiają się emocje dodatnie lub

---

¹ S. Mika, *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, Poznań 1998, s. 106.

ujemne w stosunku do przedmiotu postawy), w zachowaniu (może ono mieć charakter zbliżania, unikania lub wrogości)².

Celem przedłożonych badań było scharakteryzowanie postaw nauczycieli wobec niezdyscyplinowania uczniów. Z tak sformułowanego celu wyłoniono trzy problemy badawcze: Jakie emocje wzbudzają w nauczycielach przejawy braku dyscypliny u uczniów? Jakie przekonania towarzyszą nauczycielom w sytuacjach braku zdyscyplinowania uczniów? Jak zachowują się nauczyciele w sytuacjach niezdyscyplinowania uczniów?

Badania zostały zrealizowane w lutym oraz marcu 2012 roku metodą sondażu diagnostycznego³. Wzięło w nich udział 252 nauczycieli z wielkopolskich publicznych szkół podstawowych, gimnazjalnych, zasadniczych szkół zawodowych, trzyletnich liceów ogólnokształcących i profilowanych oraz czteroletnich techników. Istotnie statystycznie więcej nauczycieli (tj. 52% badanych) pracowało w Zespołach Szkół Zawodowych (tj. w zasadniczych szkołach zawodowych, technikach, liceach ogólnokształcących oraz liceach profilowanych), aniżeli w innych szkołach. Najwięcej badanych nauczało języków: angielskiego i polskiego, matematyki oraz przedmiotów zawodowych. Średni staż pracy badanych nauczycieli wynosił 14 lat. Za podstawową technikę zbierania materiału przyjęto przeprowadzane anonimowo badanie ankietowe. Dane zebrane podczas badań zostały poddane analizie. Do ilościowego przetwarzania wyników badań zastosowano program SPSS. Następnie wyniki zostały poddane analizie jakościowej.

Rozpatrując komponent emocjonalny postaw nauczycieli wobec niezdyscyplinowania uczniów, ustalono, iż przejawiali oni tendencję do przeżywania raczej emocji negatywnych (nieprzyjemnych) niż pozytywnych (przyjemnych). Istotna statystycznie większość badanych nauczycieli (ponad 62%) wskazała na przeżywanie złości. Stałe doświadczanie tej emocji może okazać się bardzo niekorzystne zarówno dla nauczycieli, jak i dla ich uczniów. Stosowanie nieefektywnych strategii radzenia sobie ze złością prowadzi do tworzenia negatywnych przekonań, które z kolei mogą wpływać na określone zachowania nauczycieli w sytuacjach niezdyscyplinowania uczniów.

Złość (jako konsekwencja lęku) może stanowić bezpośrednią przyczynę silnej i represyjnej reakcji nauczycieli, u której podstaw leży potrzeba odzyskania przez nich kon-

² Tamże, s. 115-116.

³ Badania stanowią fragment niepublikowanej pracy doktorskiej: *Dyscyplina w klasie szkolnej w opiniach i doświadczeniach nauczycieli*, napisanej pod kierunkiem naukowym prof. UAM dra hab. Andrzeja Ćwiklińskiego.

troli nad klasą. Złość może też służyć do zamaskowania innych nieprzyjemnych emocji, np. poczucia winy⁴.

W związku z tym warto, aby nauczyciele rozwijali swoją samoświadomość emocjonalną, tj. rozpoznawali, nazywali i akceptowali przeżywane emocje, diagnozowali przyczyny ciągłego przeżywania złości, weryfikowali swoje przekonania na temat złości, uświadamiali sobie stosowane przez siebie techniki i strategie radzenia sobie ze złością oraz rozwijali umiejętność konstruktywnego wyrażania emocji złości (lub innych nieprzyjemnych uczuć) w sytuacji niezdyscyplinowania uczniów.

Analizując rodzaje emocji doświadczanych przez nauczycieli, zauważono także, iż oprócz przeżywania emocji nieprzyjemnych, takich jak: złość/gniew, smutek, przygnębienie, lęk czy strach wskazywali oni także na doświadczanie stanów i emocji przyjemnych, m.in.: nadziei, rozbawienia, spokoju. Ustalono, że przeżywanie tego typu emocji w sytuacji niezdyscyplinowania uczniów może być niekiedy funkcjonalne i traktowane jako wyzwanie, szczególnie gdy taka sytuacja oceniana jest jako stresowa.

Przyglądając się doświadczanym przez badanych nauczycieli emocjom w sytuacjach niezdyscyplinowania uczniów, zaznaczono także, iż wskazywali oni czynniki traktowane przez nich jako emocje (a nimi nie będące), np. brak cierpliwości, pobudzenie do działania, refleksję dlaczego, rezygnację, spadek motywacji, zdenerwowanie, życzliwość. Może to oznaczać, iż mają oni trudności z identyfikowaniem i nazywaniem swoich stanów emocjonalnych. Zatem, wskazane byłoby rozwijanie przez nich zasobów inteligencji emocjonalnej. Natomiast w przypadku przygotowywania studentów do zawodu nauczyciela sugeruje się branie przez nich udziału w warsztatach i treningach rozwijających indywidualne i społeczne kompetencje emocjonalne.

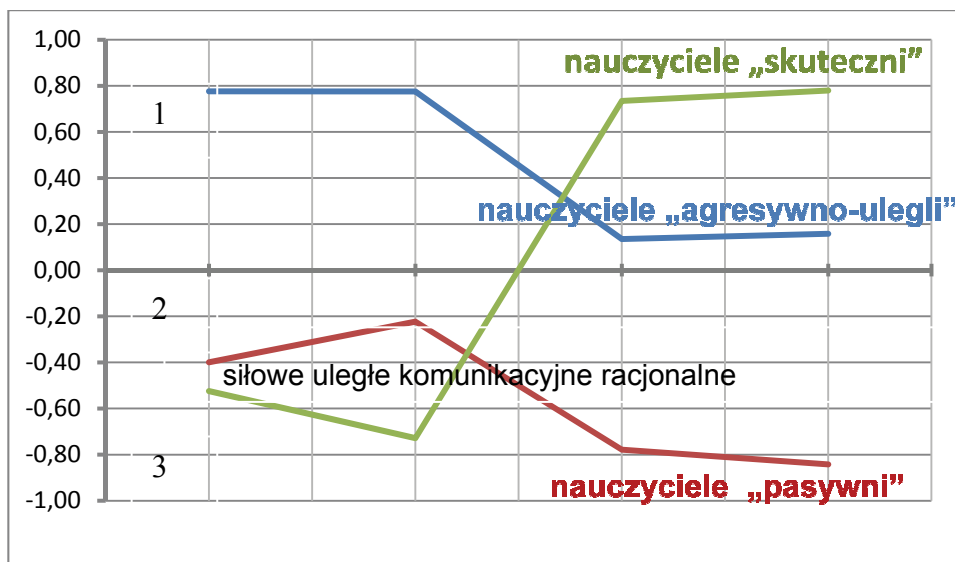
Kolejną analizowaną kwestią były przekonania badanych nauczycieli wobec niezdyscyplinowania uczniów (komponent poznawczy ich postaw). Stworzenie listy przekonań nauczycieli zostało poprzedzone badaniem pilotażowym. Przeprowadzona analiza pozwoliła na wyłonienie pozytywnych przekonań nauczycieli (myśli wspierających, budujących) i negatywnych (myśli ograniczających, destrukcyjnych) wobec niezdyscyplinowania uczniów. Następnie zostały one wykorzystane w badaniu właściwym. Nauczyciele średnio istotnie statystycznie wykazali większe nasilenie przekonań pozytywnych niż negatywnych wobec braku zdyscyplinowania uczniów. Dalsze badania wykazały, że większą skłonność do przekonań negatywnych wyka-

---

⁴ D.J. Liebermann, *Sztuka rozwiązywania konfliktów. Jak porozumieć się w każdej sytuacji*, Gdańsk 2004, za: J. Pyżalski, *Nauczyciele-uczniowie. Dwa spojrzenia na dyscyplinę w klasie*, Kraków 2007, s. 39.

zują nauczyciele, którzy w sytuacjach braku dyscypliny wśród uczniów zachowują się siłowo i ulegle. Z kolei, większą tendencję do przekonań pozytywnych wobec niezdyscyplinowania uczniów przejawiają nauczyciele korzystający z metod komunikacyjnych i racjonalnych.

W celu wyłonienia struktury przejawianych przez nauczycieli zachowań (komponentu behawioralnego ich postaw) wobec niezdyscyplinowania uczniów posłużono się analizą skupień metodą k-średnich. Celem analizy skupień jest wykrycie struktury w zmiennych. Pokazuje ona, iż badani nauczyciele zakwalifikowani do określonej grupy są do siebie podobni pod względem analizowanych cech czy dyspozycji, różniąc się jednocześnie od badanych osób przypisanych do innej grupy. W związku z tym wyróżniono trzy grupy (skupienia) badanych nauczycieli o określonej strukturze funkcjonowania w zakresie przejawiania przez nich czterech rodzajów zachowań (tj. siłowych, uległych, komunikacyjnych i racjonalnych) wobec niezdyscyplinowania uczniów⁵. Aby uzyskać wyraźny obraz struktur, posłużono się standaryzowanymi wartościami zmiennych. Uzyskane skupienia badanych nauczycieli przedstawiono w formie graficznej na rycinie 1.

Ryc. 1. Analiza skupień metodą k-średnich struktury zachowań nauczycieli w sytuacjach niezdyscyplinowania uczniów: siłowe – zachowania siłowe, uległe – zachowania uległe, komunikacyjne – zachowania komunikacyjne, racjonalne – zachowania racjonalne (źródło: badania własne)

⁵ Nazwy pierwszych trzech rodzajów zachowań przyjęto za J. Pyżalskim i są one przedstawione w: J. Pyżalski, *Nauczyciele-uczniowie*, s. 70-71.

W badaniach do skupienia numer 1 przypisano 93 osoby, do skupienia numer 2 zaliczono 85 osób, natomiast do skupienia numer 3 należało 73 badanych nauczycieli. Jedna osoba badana nie udzieliła wystarczających odpowiedzi, w związku z tym nie przypisano jej do żadnej grupy. Na potrzeby analiz niniejszego opracowania, badanych z grupy numer 1 określono jako „agresywno-uległych”, nauczycieli ze skupienia numer 2 – jako „pasywnych”, natomiast ze skupienia numer 3 – jako „skutecznych”. Analiza wariancji przeprowadzona w ramach analizy skupień metodą k-średnich wykazała, że wszystkie trzy skupienia różnią się istotnie pod względem czterech wymiarów: skłonności do posługiwania się przez badanych nauczycieli zachowaniami siłowymi ($F(2,248) = 69,36; p < 0,001$); skłonności do zachowań uległych ($F(2,248) = 81,14; p < 0,001$); tendencji do zachowań komunikacyjnych ($F(2,248) = 72,92; p < 0,001$) oraz skłonności do zachowań racjonalnych ($F(2,248) = 92,78; p < 0,001$).

W celu określenia kierunku różnic między skupieniami wykonano test *post hoc* Duncana. Wskazywał on, iż nauczyciele określani jako „agresywno-ulegli” wykazują istotnie większą tendencję do zachowań siłowych i uległych, niż badani z pozostałych skupień. Przejawiają jednak jednocześnie mniejszą tendencję do zachowań komunikacyjnych i racjonalnych, niż nauczyciele określani jako „skuteczni”, ale większą niż nauczyciele określani jako „pasywni”. Dalsze badania wykazały, iż nauczyciele z grupy „agresywno-ulegli” doświadczali istotnie częściej problemów z dyscyplinowaniem uczniów oraz przejawiali większą skłonność do negatywnych przekonań wobec uczniów w sytuacjach ich niezdyscyplinowania, niż osoby należące do pozostałych skupień. Odczuwali także większe średnie nasilenie emocji negatywnych (nieprzyjemnych) wobec niezdyscyplinowania uczniów, niż badani określani jako „skuteczni”. Zatem, osoby należące do skupienia numer 1 – owszem, prawdopodobnie potrafią funkcjonować wybierając racjonalny i komunikacyjny zakres działania, jednak w sytuacjach niezdyscyplinowania uczniów skłonni będą raczej do zachowań bierno-agresywnych. W ostatnich czasach zarówno literatura popularna, naukowa oraz media szeroko opisują i pokazują właśnie zjawisko ukrytej agresji nauczycieli. Obok tak zwanej jawnie wyrażanej agresji – kiedy nauczyciele swoim zachowaniem wprost naruszają godność osobistą uczniów, np. krzycząc, obrażając ich i ośmieszając – wyróżnia się zachowania bierno-agresywne (pasywno-agresywne). Osoby funkcjonujące w taki sposób potocznie określa się jako te, co „krew wypijają, a dziurki nie robią”. Zazwyczaj celowo nie komunikują się z innymi wprost, tj. w sposób otwarty i bezpośredni, choć w konfrontacji z nimi jednostki mają poczucie, że została naruszona ich godność osobista. Ponieważ osoby zachowujące się w sposób bierno-agresywny nie potrafią

konstruktywnie wyrażać emocje złości i zazwyczaj nie uświadamiają sobie tego, praca nad tym aspektem mogłaby być punktem wyjścia dla tej grupy nauczycieli.

Z kolei, nauczyciele określani jako „pasywni” wykazują mniejszą tendencję do zachowań siłowych i uległych niż nauczyciele „agresywno-ulegli”, jednak większą niż nauczyciele „skuteczni”. Jednocześnie wykazują najmniejszą ze wszystkich skupień tendencję do zachowań komunikacyjnych i racjonalnych. To prawdopodobnie tacy nauczyciele, którzy z różnych powodów są niezaangażowani, przejawiający brak poczucia wpływu na sytuację w klasie i szkole. Takie funkcjonowanie w sytuacji niezdyscyplinowania uczniów może być wysoce niekorzystne nie tylko dla uczniów, ale i nauczycieli.

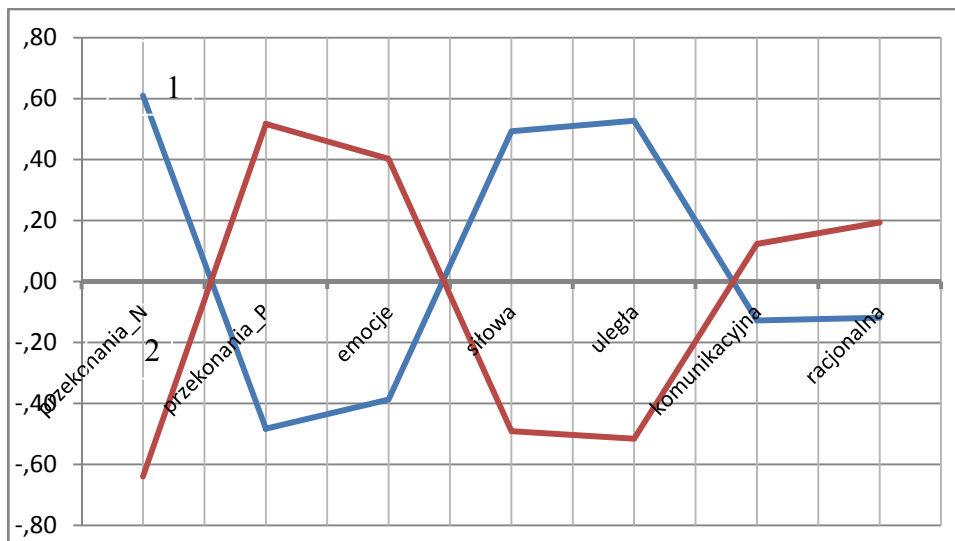
Natomiast, nauczyciele określani jako „skuteczni” (podobnie jak nauczyciele „pasywni”) charakteryzują się niższą tendencją do zachowań siłowych niż nauczyciele „agresywno-ulegli”. Prawdopodobnie osoby zaliczane do omawianego skupienia będą wykazywały bardzo małą skłonność do zachowania siłowego i uległego, a przejawiały tendencję do zachowań racjonalnych i komunikacyjnych. Zachowując się racjonalnie, nauczyciele zazwyczaj starają się przede wszystkim rozumnie wyjaśniać zjawiska, wnikać w przyczyny, poszukiwać rozwiązań opartych na doświadczeniu (swoim i innych) oraz wiedzy psychologiczno-pedagogicznej, szukając odpowiedzi na pytanie: dlaczego tak się stało? Dopiero potem podejmują działania, stwarzając takie sytuacje, aby obydwie strony miały szansę na zaspokojenie potrzeb. Dalsze badania wykazały, że badani nauczyciele należący do grupy określanej jako „skuteczni” cechują się istotnie dłuższym średnim stażem pracy w szkole. Można zatem przypuszczać, iż w miarę nabywania doświadczenia zawodowego, nauczyciele dokonują modyfikacji lub uczą się nowych zachowań, pozwalających na skuteczniejsze radzenie sobie z problemami utrzymywania dyscypliny w klasie szkolnej. Niestety, proces uczenia się nauczycieli przez doświadczenie może być w tym przypadku dotkliwy dla uczniów, dlatego proponuje się, aby próbowali również nabywać nowych umiejętności na warsztatach i treningach dotyczących tej tematyki. Nauczyciele „skuteczni” istotnie lepiej oceniali także efektywność stosowanych przez siebie strategii utrzymywania dyscypliny, przejawiali też większą skłonność do pozytywnych przekonań wobec uczniów w sytuacjach ich niezdyscyplinowania, okazali się istotnie bardziej przekonani, że przyczyny, które nauczyciel może kontrolować są źródłem braku dyscypliny w klasie szkolnej oraz stosowali średnio istotnie więcej metod aktywizujących podczas jednej jednostki metodycznej, niż osoby należące do pozostałych dwóch skupień.

Zatem, biorąc pod uwagę charakterystykę wyłonionych skupień, można przypuszczać, iż najskuteczniej z utrzymywaniem dyscypliny będą radzili sobie nauczyciele często korzystający z zachowań racjonalnych i komunikacyjnych, a wykazujący małą skłonność do zachowywania siłowo-uległego (a w związku z tym nie ponoszący także negatywnych kosztów przyjmowania tych zachowań). Mówiąc językiem analizy transakcyjnej, nauczyciele przyjmujący zachowania komunikacyjne i racjonalne to tacy, którzy w prowadzeniu klasy posługują się przede wszystkim stanem Ja Zintegrowany Dorosły, a nie inwestują nieadekwatnie swojej energii w stan Ja Dziecko Przystosowane. Z kolei, odnosząc się do teorii asertywności, nauczycieli „skutecznych” można nazwać asertywnymi. Funkcjonują oni najbardziej optymalnie unikając skrajnych biegunów, na których z jednej strony znajdują się niekorzystne zachowania agresywne, a po przeciwnej stronie – zachowania uległe.

W celu wyłonienia wśród badanych nauczycieli struktury trzech komponentów ich postaw: emocjonalnego (emocji pozytywnych i negatywnych), poznawczego (przekonań pozytywnych i negatywnych) oraz behawioralnego (zachowań siłowych, uległych, komunikacyjnych oraz racjonalnych), wobec braku zdyscyplinowania uczniów posłużono się analizą skupień metodą k-średnich. Ostatecznie wyróżniono dwie grupy (skupienia) badanych nauczycieli o określonej strukturze funkcjonowania w zakresie przyjmowanych przez nich postaw wobec niezdyscyplinowania uczniów. Przedstawiono je na rycinie 2.

W skupieniu numer 1 wyłoniono 122 osoby badane, natomiast w skupieniu numer 2 było 118 nauczycieli; 12 osób nie zaznaczyło w kwestionariuszu ankiety wystarczającej liczby danych i w związku z tym zostały pominięte w analizach. Wyniki badań wskazują, że obydwa skupienia nie różnią się istotnie pod względem liczby osób badanych ($\chi^2(1, N = 240) = 0,67$; $p > 0,05$). Analiza wariancji przeprowadzona w ramach analizy skupień metodą k-średnich wykazała, że obydwa wyłonione skupienia trzech komponentów postaw nauczycieli wobec braku dyscypliny w klasie szkolnej różnią się istotnie pod względem następujących wymiarów: skłonności do przekonań negatywnych wobec uczniów w sytuacjach braku dyscypliny w klasie szkolnej ($F(1,238) = 150,15$; $p < 0,001$); tendencji do przekonań pozytywnych ($F(1,238) = 78,29$; $p < 0,001$); znaku i siły przeżywanych emocji wobec uczniów w sytuacjach ich niezdyscyplinowania ($F(1,238) = 44,007$; $p < 0,001$); skłonności do zachowań siłowych wobec uczniów w sytuacjach braku dyscypliny w klasie szkolnej ($F(1,238) = 74,04$; $p < 0,001$); tendencji do zachowań uległych ($F(1,238) = 91,86$; $p < 0,001$) oraz tendencji do zachowań racjonalnych ($F(1,238) = 6,05$; $p < 0,05$). W przypadku skłonności do zachowania

wań komunikacyjnych różnice między skupieniami osiągnęły poziom tendencji ($F(1,238) = 3,76$; $p = 0,054$).

Ryc. 2. Analiza skupień metodą k-średnich struktury trzech komponentów postaw nauczycieli (emocjonalnego, poznawczego i behawioralnego) wobec braku dyscypliny w klasie szkolnej: 1 – postawa negatywna, 2 – postawa pozytywna, siłowa – zachowania siłowe, uległa – zachowania uległe, przekonania_N – przekonania negatywne, komunikacyjna – zachowania komunikacyjne, przekonania_P – przekonania pozytywne, racjonalna – zachowania racjonalne (źródło: badania własne)

Obserwując trend zaprezentowany na wykresie analizy skupień, przyjęto, iż nauczycieli z postawą pozytywną wobec niezdyscyplinowania uczniów cechuje: niska skłonność do przekonań negatywnych, zachowań siłowych i uległych; wysoka tendencja do przekonań i emocji pozytywnych, zachowań racjonalnych oraz umiarkowana skłonność do posługiwania się zachowaniami komunikacyjnymi. Tymczasem, nauczycieli przyjmujących negatywną postawę wobec trudności z dyscyplinowaniem charakteryzuje raczej wysoka skłonność do przekonań negatywnych, zachowań siłowych i uległych; wysoka tendencja do emocji negatywnych oraz umiarkowana skłonność do posługiwania się zachowaniami komunikacyjnymi i racjonalnymi.

Dalsze badania wykazały, że badani nauczyciele przejawiający postawę pozytywną wobec trudności z dyscyplinowaniem uczniów: w większym stopniu upatrywali przyczyn braku dyscypliny uczniów w obszarze, który podlega ich kontroli; istotnie lepiej postrzegali swoją skuteczność w stoso-

waniu strategii dyscyplinowania uczniów; stosowali średnio istotnie większą liczbę metod aktywizujących podczas jednej jednostki metodycznej (a więc dbali o bieżącą stymulację i aktywizację uczniów); natomiast w radzeniu sobie ze stresem przejawiali większą skłonność do stosowania strategii zwrot ku religii, niż osoby z postawą negatywną. W świetle badań R.R. McCrae i P.T. Costy jest to bardzo pozytywna i znacząca strategia⁶. „Religia może być źródłem wsparcia emocjonalnego, może wpływać na pozytywne przewartościowanie i rozwój, może też wyrażać aktywną formę radzenia sobie”⁷.

Natomiast, nauczyciele z postawą negatywną: istotnie częściej doświadczali problemów z dyscyplinowaniem, wykazywali większą skłonność do stosowania takich strategii rozwiązywania konfliktów, jak rywalizacja i kompromis. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być fakt, iż stosowanie tylko tych strategii okazuje się zazwyczaj bardzo nieefektywne, ponieważ nauczyciel ma tendencję do koncentrowania się tylko na sobie i swoich potrzebach albo rezygnuje z części własnych oczekiwań, jeśli jednocześnie podobną postawę przyjmą uczniowie (co nie zawsze jest możliwe)⁸. Nauczyciele przyjmujący postawę negatywną wobec niezdyscyplinowania uczniów w radzeniu sobie ze stresem wykazywali też większą skłonność do stosowania strategii wyładowanie. Strategia ta może okazać się „zachowaniem funkcjonalnym i prowadzić do zachowań aktywnych”⁹. Jeżeli jednak posługiwanie się nią będzie miało na celu ujawnianie negatywnych emocji w sposób niekontrolowany, będzie ona destrukcyjna zarówno dla nauczyciela, jak i dla uczniów.

Przedstawione powyżej wyniki badań pokazują, iż nauczyciele przyjmujący postawy negatywne wobec niezdyscyplinowania uczniów częściej doświadczali przejawów braku dyscypliny w klasie szkolnej. Zatem, aby zmniejszyć częstość doświadczanych przez nauczycieli trudności z dyscyplinowaniem, powinno się między innymi świadomie kształtować lub zmieniać ich postawy wobec niezdyscyplinowania uczniów. To trudna i długoterminowa praca obejmująca rozwijanie zarówno kompetencji osobistych, jak i społecznych. Jak podaje S. Mika „im bardziej odbiorca jest aktywny, im więcej dodaje od siebie, tym bardziej zmienia postawy pod

---

⁶ R.R. McCrae, P.T. Costa, *Personality coping, and coping effectiveness in adult sample*, Journal of Personality 1986, 54(2), s. 385-405, za: Z. Juczyński, N. Ogińska-Bulik, *Narzędzia pomiaru stresu i radzenia sobie ze stresem*, Warszawa 2009, s. 41.

⁷ Z. Juczyński, N. Ogińska-Bulik, *Narzędzia pomiaru stresu*, s. 41.

⁸ J. Pyżalski, *Nauczyciele-uczniowie*, s. 52-55.

⁹ Z. Juczyński, N. Ogińska-Bulik, *Narzędzia pomiaru stresu*, s. 41.

wpływem własnej aktywności”¹⁰. W związku z tym należałoby z rozważnością dobierać formy i metody pracy mające na celu kształtowanie postaw.

Praca nad zmianą postaw jest najtrudniejsza wówczas, kiedy dotyczy zmiany ich znaku, tj. postaw negatywnych na pozytywne (i odwrotnie). Czasami przyjmowana przez nauczyciela postawa pozytywna wobec niedyscyplinowania uczniów może być zbyt słaba. Wtedy pracuje się nad zmianą jej siły. Można także rozwijać określone komponenty postaw nauczycieli, np. kształtować ich emocje, rozwijać zbiór przekonań, czy skłonność do określonego zachowania wobec niedyscyplinowania uczniów. Należy podkreślić, że zmiana siły postawy oraz jej komponentów bywa zazwyczaj łatwiejsza niż zmiana jej znaku¹¹. Jednakże, „kształtowanie od nowa postaw, które dotąd nie istniały, bywa łatwiejsze niż zmiana postaw”¹². W związku z powyższym, zasadne byłoby kształtowanie postaw wobec niedyscyplinowania uczniów już u studentów kierunków nauczycielskich.

BIBLIOGRAFIA

- Jedliński K., *Trening interpersonalny*, Warszawa 2008.
- Juczyński Z., Ogińska-Bulik N., *Narzędzia pomiaru stresu i radzenia sobie ze stresem*, Warszawa 2009.
- McCrae R.R., Costa P.T., *Personality coping, and coping effectiveness in adult sample*, *Journal of Personality* 1986, 54(2).
- Mika S., *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, Warszawa 1998.
- Liebermann D.J., *Sztuka rozwiązywania konfliktów. Jak porozumieć się w każdej sytuacji*, Gdańsk 2004.
- Pyżalski J., *Nauczyciele-uczniowie. Dwa spojrzenia na dyscyplinę w klasie*, Kraków 2007.

---

¹⁰ S. Mika, *Psychologia społeczna*, s. 182.

¹¹ Tamże, s. 128.

¹² Tamże, s. 127.